

Camino Cahier 2

Cinema Camino

Inleidingen bij pelgrimsfilms

Suzanne van der Beek & Paul Post (red.)

Camino Academie
2018

Asbestemming in *The Way*

Janieke Bruin-Mollenhorst

3

Daniel wilde de wereld ontdekken. Aan zijn reislustige gedrag kwam echter een abrupt einde toen hij, nog maar aan het begin van zijn pelgrimstocht naar Santiago de Compostella, door een storm om het leven kwam. Hoewel onvoorbereid en ongetraind, besluit Daniels vader Tom, een Amerikaanse oogarts, de Camino te lopen. Tom loopt de Camino naar eigen zeggen ‘samen met zijn zoon’: hij draagt Daniels as bij zich en verstrooit de as op verschillende plekken op de Camino.

Het verstrooien van as en het idee ‘samen’ te zijn met de overleden zoon zijn centrale thema’s in deze inleiding. We beginnen dicht bij huis, door kort stil te staan bij enkele trends in de Nederlandse uitvaartcultuur. Vervolgens zoomen we in op enkele mogelijkheden rond asbestemming en reflecteren we op de relatie die nabestaanden hebben met de as van hun overleden dierbare.

Persoonlijke uitvaart

De Nederlandse uitvaartcultuur kan worden gekenmerkt als gesecculariseerd en geïndividualiseerd. De traditionele religieuze rituelen vanuit de christelijke kerk zijn in de afgelopen decennia naar de achtergrond verdwenen doordat de kerk een groot deel van haar invloed heeft verloren. Natuurlijk zijn er nog steeds christelijke uitvaarten, in bijvoorbeeld een kerk of op een andere locatie, geleid door

een voorganger of andere afgevaardigde van de kerk. Veelal, echter, is deze binding met de kerk verloren gegaan. Er zijn natuurlijk wel andere manieren waarop gestalte wordt gegeven aan de religieuze identiteit van de overledene of de familie (nabestaanden). Een familie kan er bijvoorbeeld voor kiezen om zelf een stukje uit de Bijbel te lezen, het Onze Vader te bidden, of naar een Ave Maria te luisteren. Hoe en door wie er uitdrukking wordt gegeven aan een religieuze identiteit wordt veelal door de nabestaanden zelf bepaald.

Mede doordat een christelijke uitvaart niet langer vanzelfsprekend is in Nederland, is men op zoek gegaan naar andere, betekenisvolle uitvaartrituelen. Deze werden gevonden in de zogenaamde ‘persoonlijke uitvaart’, een term die wijd verbreid is en waar menig uitvaartondernemer mee adverteert. Bij de persoonlijke uitvaart draait het niet om top-down voorgeschreven manieren om een uitvaart vorm te geven, maar wordt de uitvaart (veelal door de familie zelf) naar eigen wens vormgegeven. Daarin kan de familie worden bijgestaan door een uitvaartleider of ritueelbegeleider, die kennis heeft van de gang van zaken rond de lijkbezorging en de (on)mogelijkheden rond de uitvaart. Doordat iedereen de uitvaart op zijn/haar eigen wijze vorm geeft, is er een rituele creativiteit ontstaan. Iedereen wil immers een uitvaart die recht doet aan wie de overledene was, en die past bij de overledene en de nabestaanden. Ieder mens was/is uniek, en daarmee is ‘iedere uitvaart uniek’ – weer zo’n veelgebruikte slogan.

Nabestaanden voelen zich vaak volledig vrij in de keuzes die ze maken voor de vormgeving van een uitvaart, en worden ‘slechts’ beperkt door bijvoorbeeld wet- en regelgeving, financiële middelen en eventuele onmogelijkheden bij de locatie van het afscheid. Hoewel er een gevoel van vrijheid is, is er nog een andere speler in het veld die, gemerkt of ongemerkt, een grote invloed heeft op de vormgeving van de uitvaart: de uitvaartbranche zelf. Het aanbod van producten en diensten is in de afgelopen decennia explosief gegroeid. Zo zijn er bijvoorbeeld kisten, urnen en rouwvervoer in alle soorten, kleuren en maten, en kan gebruik worden gemaakt van de diensten van bijvoorbeeld ritueelbegeleiders, uitvaartfotografen, uitvaartbloemisten en uitvaartmusici. Binnen de uitvaartbranche zijn altijd wel bepaalde trends te ontdekken. Zo is duurzaamheid op dit moment een hot topic. Er worden bijvoorbeeld kisten en lijkwaden gemaakt van duurzame materialen. Natuurlijk moet dit binnen de bredere maatschappelijke context geplaatst worden, waar duurzaamheid eveneens een belangrijk onderwerp is. We moeten dus een kritische kanttekening zetten bij de vrijheid die nabestaanden ervaren: we bevinden ons nog altijd binnen een bredere, cultureel-maatschappelijke context die ons, soms ongemerkt, beïnvloedt in onze vrijheid en de keuzes die we maken.

Asbestemming

Sinds 2003 wordt meer dan de helft van de Nederlanders gecremeerd. Momenteel ligt het crematiepercentage op bijna 65%.¹ De mogelijkheden rondom asbestemming zijn in de afgelopen jaren sterk toegenomen. De urn waarin de as kan worden bewaard, kan worden geleverd in alle soorten, maten en vormen en geproduceerd van allerlei materialen. De as kan echter ook worden verstrooid, worden verwerkt in sieraad of een tatoeage (hoewel eigenlijk verboden in Nederland), of als ‘potgrond’ dienen voor een boom. Zo werd ik enige tijd geleden op een uitvaartbeurs aangesproken door een verkoper die enthousiast op mij afliep en vroeg “Mevrouw, mevrouw, heeft u er ooit wel eens over nagedacht om terug te keren als een boom?”. Hier keert het thema van duurzaamheid weer terug.

Het is echter ook mogelijk om de as te splitsen. Hierbij wordt de as over verschillende bestemmingen verdeeld. Er kan bijvoorbeeld voor worden gekozen om een beetje as te verwerken in verschillende sieraden of over verschillende urnen, bijvoorbeeld in zogenaamde knuffelkeitjes. Hierbij wordt een beetje as in een urn gedaan die de vorm heeft van een keitje. Je kunt deze kei gewoon in je hand houden en ondertussen, ‘samen met de overledene’, de krant lezen of televisie kijken.

Wanneer, zoals in *The Way*, de as wordt verstrooid, moet er een keuze worden gemaakt voor de locatie van de verstrooiing. De regels die duidelijk maken waar wel en niet verstrooid mag worden, verschillen per land. In Nederland mag vrijwel overal verstrooid worden. Bij veel crematoria is een strooiveld ingericht waar mensen de as van hun dierbare kunnen verstrooien. Er wordt echter ook as verstrooid op zee (vanaf een schip) of vanuit de lucht (vanuit een vliegtuig of door de as in een ballon te doen en de ballon op te laten). In *The Way* zien we dat de as wordt verstrooid op verschillende plekken op de Camino. De as bevindt zich in een plastic zakje in een doosje, dat door Tom wordt meegedragen in zijn rugzak. Telkens wanneer Tom een beetje as wil verstrooien, neemt hij een beetje as uit het zakje. Wanneer hij het zakje leeg maakt, houdt hij het zakje op de kop en schudt het laatste beetje as eruit. De oplettende kijker zal zien dat de sterke wind de as een heel andere kant op stuurt!

Wanneer in Nederland wordt verstrooid, wordt er vaak gebruik gemaakt van een zogenaamde strooikoker. De as bevindt zich dan in een koker waar gemakkelijk een gat in kan worden gemaakt (het gat is al geperforeerd), zodat de as gemakkelijk vanuit de koker kan worden verstrooid. Er zijn echter ook tal van

¹ Zie de website van de Landelijke verenging van Crematoria onder ‘Aantallen’: www.lvc-online.nl/aantallen.

andere producten op de markt die het verstrooien vergemakkelijken (en die voorkomen dat de as tijdens het verstrooien op je broek komt te zitten). Voor dit publiek van pelgrims kan één product niet onbenoemd blijven. Er bestaat namelijk een urn die als wandelstaf kan dienen.² Deze staf-urn verstrooit elke keer wanneer deze de grond raakt een klein beetje as. Tijdens een wandeling door bijvoorbeeld het favoriete bos van de overledene kan de as worden verstrooid. Afhankelijk van de hoeveelheid as is de urn na twee kilometer leeg.

Omgang met de as

Bij een uitvaart en/of verstrooiing wordt weliswaar afscheid genomen van het lichaam van de overledene, maar op tal van andere manieren blijft de overledene ‘aanwezig’. Denk bijvoorbeeld aan een urn waarin de as van een overleden dierbare zit. De urn en de as vormen een fysiek object dat de nabestaanden blijvend kan herinneren aan hun dierbare: men kan de urn aanraken en er tegen praten. Meestal wordt die urn niet op een willekeurige plek in huis gezet, maar krijgt de urn een bijzonder plekje, bijvoorbeeld vergezeld van een foto, kaarsjes of bloemen. In zekere zin blijven de nabestaanden dus nog even voor de overledene zorgen en vormen de urn en de as een tastbaar object dat de nabestaanden blijft herinneren aan de overledene. Voor nabestaanden kan het belangrijk zijn om een tastbare herinnering te hebben aan de overledene. Het fysieke aspect is dus één van de aspecten die van belang kunnen zijn voor de relatie tussen de nabestaanden en de overledene. Overigens kan ook de relatie tussen verschillende overledenen tastbaar worden gemaakt door een urn aan te schaffen die door middel van een schakelstuk aan een andere urn kan worden vastgemaakt, zodat bijvoorbeeld opa en oma ook na hun overlijden samen zijn en bij elkaar horen.³

Bij het verstrooien van de as wordt er afscheid genomen van de as van de overledene en wordt de fysieke relatie met de as verbroken. Er wordt veel betekenis toegekend aan de verstrooiing. Het verstrooien van de as van een overleden dierbare is immers iets anders dan het legen van de aslade van de houtkachel. Nabestaanden denken vaak goed na over de locatie waar ze de as willen verstrooien. Eén van de mogelijkheden is het verstrooien van de as op een strooiveld. Deze strooivelden zijn speciaal aangelegd en ingericht om nabestaanden een plek te bieden waar ze in een natuurlijke omgeving en in alle rust hun dierbare kunnen verstrooien.

² Zie www.tolad.eu

³ Zie bijvoorbeeld www.illum.be

Er kan echter ook worden gekozen voor verstrooien op een andere locatie. Vaak wordt de keuze voor een andere locatie gemaakt op basis van de identiteit van de overledene. De overledene wordt dan bijvoorbeeld verstrooid op de plek waar hij/zij het liefst wandelde of op vakantie ging. Zo kan het voor een gezin heel betekenisvol zijn om nog één keer ‘met papa’ te wandelen in zijn favoriete bos, en om tijdens die wandeling de as te verstrooien.

De keuze voor een locatie kan ook afhangen van de locatie waar een andere dierbare is verstrooid. Zoals we ook zagen bij het voorbeeld van de urn die aan een andere urn kan worden geschakeld, kan bijvoorbeeld de as van opa worden uitgestrooid op de plek waar ook oma is uitgestrooid. Zo zijn opa en oma weer samen. De interpretatie van het verstrooien kan dus samenhangen met de keuze voor de locatie van het verstrooien. Dit hoeft natuurlijk niet altijd zo te zijn: het verstrooien kan ook worden geïnterpreteerd als het teruggeven van de overledene aan de natuur, of de overledene weer ‘vrijlaten’ in de natuur zodat hij/zij kan gaan waarheen hij/zij wil.

Continuing bonds

In het verleden werd vaak gedacht dat het voor nabestaanden het beste was om na het overlijden en de uitvaart van hun dierbare zo snel mogelijk de draad weer op te pakken en ‘door te gaan met hun leven’. Tegenwoordig ligt dat anders. De relatie tussen de overledene en de nabestaanden bestaat namelijk niet alleen uit de relatie die de nabestaande heeft met de as. Op tal van andere manieren kunnen nabestaanden zich verbonden blijven voelen met de overledene. Regelmatig hoor ik aan het eind van uitvaarten ‘dat het nu tijd is om definitief afscheid te nemen van de overledene’. In de daarop volgende zin wordt dit vaak direct gecorrigeerd: ‘maar de overledene blijft voortleven in ons hart, waar we de herinneringen aan de overledene blijven koesteren’. Nabestaanden hoeven niet langer te proberen zo snel mogelijk de draad weer op te pakken en ‘door te gaan met leven’. Het rouwproces is niet een lineair proces dat eindigt in acceptatie van het verlies van een dierbare en daarmee het verlies van de relatie met die dierbare. Integendeel, wanneer een dierbare is overleden, wordt die relatie juist stukje bij beetje aangepast en krijgt de overledene een ‘nieuw plekje’ in het leven van de nabestaanden. Deze zogenaamde *continuing bonds* blijken een belangrijk onderdeel te zijn binnen een rouwproces. Op verschillende manieren blijft de overledene ‘aanwezig’ in het leven van de nabestaanden. Zo kan bijvoorbeeld de wijze waarop de overledene zijn/haar leven heeft geleefd een bron van inspiratie zijn voor de nabestaanden: ‘hoe zou opa dit hebben gedaan?’, ‘wat voor advies zou opa nu hebben gegeven?’, of ‘hoe zou ik mijn leven moeten leven zodat opa trots op mij zou zijn?’.

The Way

Terug naar vader Tom die geheel op zijn eigen manier omgaat met het overlijden van zijn zoon, door ‘samen met Daniel’ de Camino te lopen. We zien hoe Daniel tijdens *The Way* verschillende keren van invloed is op de keuzes die Tom maakt, hoe Tom de tocht loopt zoals zijn zoon dat zou hebben gedaan en hoe Daniel soms instemmend knikt op het gedrag van zijn vader. Onderweg zien we hoe Tom de as van zijn reislustige zoon verstrooit op verschillende plekken op de Camino en hoe Daniel op deze manier toch nog zijn Camino loopt. Daniels as wordt verstrooit op één van zijn ‘lievelingsplekken’: onderweg, terwijl hij de wereld ontdekt. Tijdens de Camino werk Tom aan de relatie met zijn overleden zoon en weet, misschien wel meer dan ooit tevoren, Daniel een plekje te geven in zijn leven. Hoe hij dat doet, wordt zichtbaar in *The Way*.